

زیستگاه‌های آب‌های جاری

(پیامدهای فعالیت‌های مؤثر انسان بر زیستگاه‌های آبی)

تألیف و ترجمه:

هنریک مجنوبیان

الهه پور کریمی

سازمان حفاظت محیط زیست

۱۳۹۱

سر شناسه: مجنونیان، هنریک
عنوان و نام پدید آور: زیستگاه‌های آب‌های جاری
[نویسنده] هنریک مجنونیان
مشخصات نشر: تهران: انتشارات زعفران، ۱۳۹۰.
مشخصات ظاهری: ۱۸۵ ص.
شابک: 978-600-6287-37-9
وضعیت فهرست نویسی: بر اساس اطلاعات فیپا
موضوع: زیستگاه‌های آب جاری
شناسه افزوده: مجنونیان، هنریک، ۱۳۳۰ - ، نویسنده
رده‌بندی کنگره‌ای: QH۷۵/م۳ز۹ ۱۳۹۱
رده‌بندی دیویی: ۳۳۳/۹۱۶۲۱۶
شماره کتابشناسی ملی: ۱۴۸۹۵۰۹

زیستگاه‌های آب‌های جاری
نویسنده و مترجم: هنریک مجنونیان

اجرا و صفحه آرایی:
زعفران گرافیک

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۲۸۷-۳۷-۹

چاپ اول: سال ۱۳۹۱

شمارگان: ۲۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سیب چاپخانه: ...کاج

حق تجدید چاپ با نظر مؤلف برای انتشارات زعفران محفوظ است.

قیمت: ۱۲۵۰۰ تومان

زافران انتشارات

انتشارات زعفران

ایران، تهران:
صندوق پستی: ۱۳۹۵-۱۹۳۹۵
تلفن: ۵ - ۲۲۷۵۳۴۰۴
info@zafaranpub.com

فهرست

عنوان	صفحه
پیش‌گفتار.....	۷
مقدمه	۹
۱- مقدمه‌ای بر شناخت اکوسیستم‌های رودخانه‌ای.....	۱۱
۲- روابط متقابل زیستگاه‌های آبی با جوامع ماهیان.....	۳۹
۳- زیستگاه‌های آب‌های جاری (الگوها و انواع آب‌های جاری).....	۶۹
۴- اثرات جنگل‌کاری بر آبریزان رودخانه‌ها.....	۸۹
۵- اثرات فیزیکی و بیولوژیکی برداشت شن و ماسه از بستر رودخانه.....	۹۹
۶- رهنمودهای زیست‌محیطی یونپ برای پروژه‌های بهره‌برداری شن و ماسه از سواحل رودخانه‌ها.....	۱۱۵
۷- سیاست‌های ملی استخراج شن و ماسه رودخانه‌ها (سازمان ملی شیلات آمریکا).....	۱۳۳
۸- پیامدهای فعالیت‌های مؤثر انسان بر زیستگاه‌های آبی.....	۱۵۳
۹- راهبردهای منطقه‌ای اتحادیه جهانی حفاظت برای حوضه رودخانه‌ها و دریاهاى بین‌المللى.....	۱۷۷

موضوع کلیدی، حیاتی و ضرورتی مبرم همیشه باید در دستور کار سازمان‌های ذی‌ربط در حفاظت و بهره‌برداری قرار گیرد. زیرا در نهایت حیات جوامع به سلامت و موجودیت آن‌ها وابسته است.

در سال ۱۳۷۷ کتاب کم حجمی تحت عنوان "حفاظت رودخانه‌ها" به عنوان کتاب کمک‌درسی دانشجویان آموزشکده محیط زیست توسط مؤلف تهیه و از سوی سازمان محیط زیست چاپ و منتشر شد، اما قبل از اینکه مورد استفاده دانشجویان قرار گیرد مورد استفاده کارشناسان اجرایی قرار گرفت و به‌زودی نایاب شد. کتاب حاضر را می‌توان تجدید نظری بر کتاب "حفاظت رودخانه‌ها" تلقی کرد، با این تفاوت که چند مقاله ضروری دیگر نیز به آن اضافه شده است. به همین دلیل با توجه به محتوای جدیدی که کتاب پیدا کرده عنوان آن نیز ناگزیر تغییر یافته است.

مجموعه حاضر در چارچوب اهداف یک کتاب ترویجی هشداردهنده در زمینه آب‌های جاری این زیستگاه‌های حیاتی و فراموش شده چاپ و منتشر می‌شود. محتوای کتاب به دور از مسائل خاص آب‌شناسی و زیست‌شناسی رودخانه‌ها فقط حول محور مسایل «حفاظت زیستگاه‌های آبی» تنظیم شده است. این کتاب در راستای فعالیت‌های ترویجی اداره کل حفاظت محیط زیست استان البرز به مناسبت روز جهانی حفاظت از رودخانه‌ها (۱۴ مارس ماه) و روز جهانی تالاب‌ها (دوم فوریه) چاپ و منتشر می‌شود. امید است بتواند در ارتقاء سطح آگاهی‌های مردم از ارزش‌ها و کارکردهای آب‌های جاری مفید واقع شود.

اداره کل حفاظت محیط زیست استان البرز

حسن پسندیده

کودک و رود

بسه کجای رود روان
شتابان، افتان و خیزان
لختی درنگ کن، بمان یک زمان
نه نه نتوانم نشستم
درنگ روا نیست بر آب روان
آن دورها، بنگر آسیاب ده را
ببروم باید کنمش گردان
آن گاه فراتر در آن دشت سبز
رمه گوسفندان، گاوان تشنه
گیاهان سبز، گل های الوان

چشم به راه اند همه در چمنزاران
چشمه ای پر آب در کوهساران
سیرده به من آب زلالش را
تا سیراب کنم من این تشنگان
سپس آن دورها، در آن سوی پل
تاریک نگشته، پیش از شامگاهان
بشویم باید، رخت آن زال را
خدانگهدار ای دوست کوچک
مرا نیست ایستادن روا
تا آنکه که مردم دریا را مهمان

هوانس تومانیان ۱۹۰۹
ترجمه آزاد از ژرژ نرسیان

مقدمه

رودخانه ها زیستگاه های لوتیک یا آب های جاری و روان هستند که در مقابل آب های ساکن یا لتیک نظیر دریاچه ها و آبگیرها قرار دارند. با وجود وابستگی هایی که هر دو محیط زیست آبی با یکدیگر دارند از نظر خصوصیات زیستگاهی و عملکرد بشدت از یکدیگر متمایزند. رودخانه ها نسبت به دریاچه ها کمتر توانسته اند ارزش های زیستگاهی خود را به اثبات رسانده و از نظر حفاظت جایگاه مطمئنی برای خود دست و پا کنند، درحالی که اهمیت آن ها به عنوان تغذیه کننده بسیاری از آب های پذیرنده نظیر دریاچه ها کمتر از آن ها نیست. رودخانه ها در هر مقیاسی که باشند کوچک یا بزرگ بر محیط و زندگی مردم تأثیر چشمگیری می گذارند. زندگی و نیازهای زیستی اولیه، کشت و کار و همه فعالیت های جوامع تنگاتنگ به رودخانه ها وابسته است. تصور بقاء و تداوم زندگی بدون وجود آن ها قابل تصور نیست.

خصوصیات ویژه رودخانه ها نظیر ناآرامی، پویایی سرشتی و دامنه گسترده آن ها از مبدأ تا مقصد که از کوه ها تا دریاها ادامه می یابد، امکان حفاظت، کنترل، نظارت و تحدید حدود آن ها را حتی در گستره قلمرو ملی به عنوان یک زیستگاه، بسیار دشوار می سازد. رودخانه هایی که منشاء فرامری دارند، از این نظر دارای مشکلاتی دو چندان می باشند. رودخانه ها شریان های حیاتی هر کشور محسوب می شوند. به همین دلیل حفاظت و بهره برداری خردمندانه از آن ها نیاز به دلیل و برهان زیادی ندارد. تغییر ویژگی های بیوفیزیکی و عملکرد رودخانه ها در طول مسیر پر پیچ و خم و گسترده از مبدأ تا مقصد از آن ها زیستگاه هایی متنوع، منحصر به فرد و پیچیده ای به وجود آورده است که تنها از طریق تبیین فاکتورهای اقلیمی، توپوگرافی و زمین شناسی محیط در بافتی گسترده تر از مسیر بستر آن ها قابل توضیح هستند. رودخانه ها جدا از تغییرات طبیعی خود امروزه تحت تأثیر فعالیت های مؤثر انسان در معرض

دگرگونی‌های ژرفی قرار دارند. تخریب پوشش گیاهی حوضه آبخیزها (آلودگی‌های بی‌کانون)، مهار رودخانه‌ها از طریق احداث سد، دستکاری و مستقیم‌سازی بستر رودخانه‌ها، آلودگی‌های ناشی از تخلیه فاضلاب‌ها و بهره‌برداری از شن و ماسه هر یک به شکلی در دگرگونی محیط‌زیست رودخانه‌ها مؤثرند. پیامدهای سوء این‌گونه فعالیت‌ها می‌تواند برای انسان بسیار گران تمام شود، زیرا حیات اقتصادی و اجتماعی هر کشور به رودخانه‌ها وابسته است.

یکی از فعالیت‌های مخربی که بر رودخانه‌ها تحمیل می‌شود، جدا از سدسازی به‌عنوان بزرگ‌ترین دخالت انسان در سیستم هیدرولوژیکی طبیعت، بهره‌برداری بی‌رویه از شن و ماسه بستر آن‌ها است. وابستگی فعالیت‌های پر دامنه ساختمانی و توسعه و عمران کشورها به شن و ماسه بستر رودخانه‌ها، آن‌ها را به‌طور جدی در معرض تهدید بهره‌برداری بی‌رویه قرار داده است. متأسفانه فقدان اطلاعات و شناخت کافی از عواقب بهره‌برداری بی‌رویه از یکسو و عدم وجود دستورالعمل‌های روشن و ضوابط مشخص در این خصوص از سوی دیگر باعث شده است که تاکنون نسبت به این‌گونه بهره‌برداری‌ها حتی از بستر رودخانه‌های حفاظت شده با اغماض برخورد شود. به‌طوری‌که سازمان‌های ذی‌ربط تاکنون به‌ندرت بهره‌برداری از شن و ماسه را به‌عنوان فعالیت مخرب مشمول ارزیابی پیامدهای زیست‌محیطی می‌کنند. رودخانه‌ها در سایه چنین غفلتی به‌همراه سایر عوامل تهدیدکننده خود روز به روز صدمات بیشتری خورده و مطلوبیت زیستگاهی خود را از دست می‌دهند. این مجموعه صرفاً به خاطر آشنایی کلی دانشجویان با اکوسیستم رودخانه، ارزیابی پیامدهای سوء بهره‌برداری از شن و ماسه، ضوابط موجود درباره این‌گونه فعالیت‌ها و مساعدت به کارشناسان اجرایی و محیط‌بانان در فعالیت‌های روزمره آن‌ها در حفاظت از زیستگاه‌های آبی فراهم شده است. بدیهی است تا دستیابی به دستورالعمل‌هایی روشن و دقیق برای حفظ رودخانه‌ها راه درازی باید پیموده شود و این مختصر پاسخگوی چنین نیاز اساسی نیست. اما مؤلف امیدوار است حداقل با «**طرح اهمیت موضوع**» بتواند نظر دستگاه‌های ذی‌ربط، مجریان و پژوهشگران را به اهمیت تأثیر فعالیت‌های مخرب بر سرنوشت رودخانه‌ها جلب کند تا این زیستگاه‌های حیاتی حداقل در سطحی هم‌تراز با سایر زیستگاه‌های حفاظت شده، مورد توجه دستگاه‌های ذی‌ربط در حفاظت و بهره‌برداری قرار گیرند. این مجموعه نیز از سری کتاب‌های کمک درسی است که مؤلف برای دانشجویان آموزش‌دیده محیط‌زیست فراهم کرده است و آن را در همین چارچوب قابل ارزیابی مثبت می‌داند. امید است مورد استفاده همکاران بخش محیط طبیعی در سازمان حفاظت محیط‌زیست و کارشناسان اجرایی که مستقیماً درگیر مسایل رودخانه‌ها هستند و متأسفانه تعداد آن‌ها نیز خیلی زیاد نیست قرار گیرد.

به این امید
هنریک مجنونیان